Ц56

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

ЦИЦЕНКО Ганна Богданівна

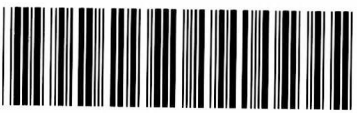
УДК 168. 522: 26 (043.3)

ХРИСТИЯНСЬКЕ АНАХОРЕТСТВО ЯК ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

НБ НПУ

100132621

Київ – 2011

8144

НБ НПУ ім. М.П.Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник - доктор філософських наук, професор
Мозгова Наталія Григорівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
професор кафедри філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент,
Васильєва Ірина Василівна,
Національний медичний університет
імені О.О. Богомольця, завідувач
кафедри філософії та соціології;

кандидат філософських наук, доцент,
Чекаль Людмила Анатоліївна,
Київський національний університет
технологій і дизайну, доцент
кафедри філософії та культурології.

Захист відбудеться 06 грудня 2011 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.13 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 4 листопада 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Б.К. Матюшко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Одне з найважливіших питань, що підіймається у філософських дискурсах – питання людини, її природи, місця та сенсу буття. Цією темою пронизані майже усі філософські праці минулого та сучасності. І дійсно, що більше ніж вона сама, може хвилювати людину.

Філософська антропологія має свій, далеко неоднозначний погляд на найважливіші питання людської природи. Християнство, як релігійна форма світогляду – свій. Але поряд з антропологією богословських трактатів, догматичних суперечок, суто філософських трактувань людського буття, визріває «інший» погляд на проблему людини. Він ґрунтується на самозаглибленні та вивченні власного світу душі, увінчаний спокоєм та витримкою. Це антропологія пустелі, ірраціоналізм відлюдництва та самотності загалом. Цей підхід ґрунтується на аскетичній практиці, у якій аскеза пронизана любов'ю до вищого творіння Божого та вірою у його вічне призначення.

Християнському анахоретству безумовно властиві метафізичні риси. Пізнавальний процес у анахоретстві не є допитливим розгляданням оточуючих, а є повним усуненням і відторгненням від всього оточуючого. Це повна нерухомість, споглядання небесної порожнечі, фіксація зіниць поглядом, спрямованого в одну точку. Анахорети – це люди, котрі одночасно є суб'єктами і об'єктами дослідження. Вони намагаються пізнати почуттями те, що незбагнене для розуму. Цей метафізичний шлях пізнання йшов:

- через відлюдництво і аскетизм;
- через аскетизм без відлюдництва.

Анахоретство відводило подвижників у скелі, у нескінченність пустелі, у замкнутість монастирської келії. Саме у цих місцях тисячоліттями видобувалися і накопичувалися знання, у яких було мало раціоналізму. Вони, насамперед, містичні, метафізичні, ірраціоналістичні. Саме через це так легко розбиваються критикою сучасного раціоналізму. Звісно, зважаючи на це, треба розуміти, що сам по собі раціоналізм не може бути відкинутий. Він є вищим досягненням історії розуму, і тільки він є фундаментом науки. Тому, розглядаючи дану проблему як філософську, а не богословську, варто зазначити, що місія раціоналізму – не відкидати ірраціональне, а перетворювати ірраціональне на раціональне, знаходити слова для всього, що вважається невимовним. В цьому ключі постає наступне питання: як виникло прагнення до надзвичайного самообмеження на тлі загального і одвічного прагнення людей до задоволення нормальних потреб? Відповідь завжди можна віднайти у філософських школах минулого і сучасності. Будучи породженням філософії, різні види аскетизму приводили до значних результатів. Одним з них є анахоретство, що розвинулося у потужну форму відлюдництва та стало основою для чернецтва.

Християнське анахоретство свого часу постало альтернативою релігійного та філософського пошуку буття. Воно, з одного боку, обгрунтовує абсурдність сущи світу, а з іншого, відкриває метафізичний смисл самотності. Тому пояснення цього явища у християнському світі дозволить сучасній людині

подивитися з іншого боку на життя, його сенс та цінності. Усамітнення, не як відчуження від світу, а як пошуку себе крізь трансцендентне, на прикладі християнського анахоретства, зумовило актуальність даного дослідження.

Стан наукової розробки теми. Християнське анахоретство як філософсько-антропологічна проблема сучасними українськими дослідниками не має цілісного висвітлення. Існує декілька причин такого стану речей. Насамперед, анахоретство, не є поширеним явищем у сучасному чернецтві. По-друге, офіційна Церква розглядає чернецтво як соціальний інститут, основою якого є спільне служіння. Анахоретство ж акцентує увагу на особистому подвизі і служіні. По-третє, переважна більшість дослідників розглядає анахоретство, як таке, що було властиве лише первісному чернецтву, і відпало через свою невиправданість.

Значною джерельною базою у розрізі дослідження християнського анахоретства як форми чернецтва стали агіографічні джерела:

- *життєписи:* «Життя св. Антонія Великого», «Життя св. Афанасія Олександрійського», «Святий Ніл, подвижник синайський» (Петро Казанський), «Життя св. Павла Фівейського»;
- *збірки*: «Apophthegmata Patrum», «Духовні бесіди» (преподобний Макарій Єгипетський), «Історія єгипетських монахів», «Лавсаїк» (єпископ Палладій), «Луг духовний» (блаженний Іоанн Мосх);
- *патерики*: «Древній патерик» і «Києво-Печерський патерик».

Окрім агіографічних джерел, важливе місце посідають роботи зарубіжних та вітчизняних дослідників у таких напрямах:

- *історичний аналіз анахоретства* (Доніні Амброджо, Василь Болотов, митрополит Макарій (Михайло) Булгаков, Євген Голубинський, Олександр Горський, митрополит Іларіон (Огієнко), Петро Казанський, Микола Карамзін, Лев Карсавін, Антон Карташев, Олексій Лебедєв, Михайло Поснов, Ігор Смолич, Іван Троїцький, протоєрей Георгій Фроловський і Дервіс Чітті);
- *антропологічний підхід християнського анахоретства* (митрополит Єрофей (Влахос), архимандрит Микита (Вутирас), Жак Ле Гофф, Жан-Клод Ларше).

Серед сучасних українських дослідників чернецтва слід відзначити дослідження єпископа Венедикта (Валерія Алексійчука), єпископа Богдана Дзюраха, Валерія Климова та Максима Яременка.

Варто зазначити, що: агіографічні джерела переважно носять описово-повчальний характер; у дореволюційних роботах не враховані здобутки західної науки та відсутній інтерес до текстології; у роботах релігійних мислителів часто відсутній критичний та дослідницький підхід до джерел. Окрім цього, типологія, антропологічна та соціальна проблематика християнського анахоретства сучасними українськими дослідниками досі залишається поза увагою.

Розгляд християнського анахоретства, як усамітненого способу життя, скеровує дослідженя у поле феномену самотності. У такому підході взаємозв'язок анахоретства і самотності порушує проблеми:

- *неприкаяності людського буття.* У цьому аспекті яскраво виражене

позиціонування Бога, як орієнтира, а наближення до нього і є подоланням самотнього стану людини (блаженний Августин (Аврелій), екзистенціалісти релігійного спрямування: Микола Бердяєв, Габріель Марсель, Блез Паскаль та Карл Ясперс);

- *усвідомлення абсурду людського існування* (екзистенціалісти атеїстичного спрямування: Альбер Камю, Сьорен К'єркегор, Жан Поль Сартр);

- *шляху самовдосконалення і самоздійснення особистості* (Мартін Бубер, Фрідріх Ніцше, Григорій Сковорода та Генрі Торо);

- *усвідомлення самотності як амбівалентного явища, як основи людського буття та покарання одночасно* (Ігор Кон).

Розгляд християнського анахоретства як аскетичної практики порушує питання:

- *правил та практик православної аскези* (Отці Церкви: Григорій Богослов, Ігнатій Брянчанинов, Василій Великий, Йоан Золотоустий; єпископ Петро Єкатериновський);

- *аскетичного розуміння людини і суспільства в історико-філософському контексті* (Сергій Зарін, Володимир Лоський, Олексій Сидоров);

- *антропології аскетики та анахоретства* (Пітер Браун, Луїджі Падовезе, Валерій Степанов, Сергій Хоружий);

- *загальнолюдські проблеми пізнання світу, людини та Бога крізь призму аскетизму* (архієпископ Ігор (Ісіченко), Олексій Марченко, єромонах Доротей Шимчій).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане у межах комплексної науково-дослідницької роботи кафедри філософії «Актуальні питання історії і теорії філософії та її викладання студентам педагогічних навчальних закладів», науковий напрям «Дослідження проблем педагогічних наук», що входять до тематичного плану науково-дослідницьких робіт Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, який затверджений Вченою радою університету від 29 січня 2009 року, протокол № 5. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова від 31 січня 2008 року, протокол № 7 (уточнена 19 травня 2011 року, протокол № 9).

Мета дисертаційного дослідження полягає у філософському дослідженні сутності християнського анахоретства та його концептуалізації як філософсько-антропологіної проблеми.

У відповідності до зазначеної мети, дисертантка ставить перед собою наступні **завдання**:

- з'ясувати філософсько-антропологічний зміст категорії «анахоретство» та виявити її співвідношення із суміжними поняттями;

- викласти результати аналізу існуючих підходів до розуміння анахоретства у позахристиянському світі (на прикладах релігійних практик Далекого Сходу);

- дослідити особливості феномену християнського анахоретства в історичному аспекті;

- з'ясувати особливості взаємозв'язку релігійного і світського самітництва, як іманентної форми свідомості.

- проаналізувати особливості християнського анахоретства у філософсько-антропологічному вимірі буття людини;

- розкрити межі комунікативного простору у християнському анахоретстві.

Об'єктом дослідження є анахоретство як специфічне явище у християнському світі.

Предмет дослідження – філософсько-атропологічний дискурс феномену християнського анахоретства.

Теоретичні та методологічні засади дослідження.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження складають підходи, що акцентують увагу на антропологічному розумінні анахоретства, наголошують на універсальній значущості філософського дискурсу феноменів самотності, аскетизму і чернецтва для становлення християнського анахоретства, підкреслюють вплив антропології християнства на метафізичний шлях пізнання.

Християнське анахоретство досліджується у межах філософської антропології, філософії культури та філософії релігії. Це зумовило звернення до напрацювань Ірини Василєвої, Григорія Волинки, Бориса Голоти, Наталії Лубенець, Михайла Мовчана, Наталії Мозгової, Вікторії Сіляєвої, Людмили Фльорко, Назіпа Хамітова, Людмили Чекаль, що присвячені антропологічним питанням філософії, співвідношенню людини і культури, методології науки.

Методологічна основа дослідження представлена, перш за все, загальнонауковими методами. Це аналіз та синтез, індукція, дедукція та аналогія, абстрагування, узагальнення, ідеалізація, формалізація, і т.д. Принцип теоретичного дослідження, а саме сходження від абстрактного до конкретного, був застосований при постановці та вирішенні завдань дисертаційного дослідження.

Розгляд християнського анахоретства як феномену був здійснений при допомозі герменевтичного і феноменологічного методу. Ці методи були застосовані у розкритті й тлумаченні категорій «анахоретство», «відлюдництво», «чернецтво», «аскетизм», «самотність», «усамітнення».

Специфічним методом постав теологічний метод, який передбачав струкрурно-семантичний, екзегетичний аналіз та виявлення сотеріологічного сенсу.

Значну роль у дослідіженні християнського анахоретсва відіграли:

- порівняльно-історичний метод слугував знаряддям знаходження та вирішення протиріч, які містяться в поняттях. Саме завдяки цьому методу, було порівняно та розрізнено специфіку християнського анахоретства історично та географічно;

- системний підхід надав можливість здійснити комплексний аналіз християнського анахоретства в цілому, та його невід'ємних складових зокрема;

- історико-логічний метод дозволив здійснити реконструкцію процесу формування та розвитку анахоретства в антропологічній спадщині християнства;

Наукова новизна дослідження зумовлена осмисленням християнського анахоретства в філософсько-антропологічному дискурсі і представлена в наступних положеннях, які виносяться на захист:

Вперше:

- представлено та проаналізовано концепцію християнського анахоретства на основі феноменів: самотність, аскетизм та чернецтво. Анахоретство у контексті феномену самотності постає як усамітнення, як необхідна та внутрішня властивість людського життя. Аскетизм є ідейним підґрунтям та засобом втілення мети у анахоретстві. Як форма устрою, анахоретство є усамітненим чернецтвом, інваріантами якого, у подальшому, були келіотство та ідіоритмічні монастирі;

- доведено, що анахоретство, незважаючи на відлюдницький характер подвижництва, не позбавлене комунікації. Вона присутня завдяки постійному пізнанню людиною себе та Бога на географічному, соціальному, внутрішньоособистісному та духовному рівнях.

Уточнено:

- визначення терміну християнського анахоретства. Християнське анахоретство – феномен християнського світу, зумовлений прагненням особистості віднайти повноту буття у Бозі шляхом аскетичного зречення світського життя, максимальним обмеженням зовнішніх зв'язків, проживанням у віддаленних пустинних місцях;

- концептуалізовано явище християнського анахоретства на теренах України, що постає своєрідним симбіозом печерництва, затворництва та ісихазму, принесеного з Візантії;

- систематизовані антропологічні та метафізичні погляди Отців-відлюдників у спектрі християнської антропології. Головною категорією у них виступає поняття буття, яке розглядається в межах онтологічної структурованості, онтологічної цілісності, онтологічної процесуальності, онтологічної свободи та відкритості до есхатологічного горизонту.

Одержали подальший розвиток:

- аналіз релігійного і світського відлюдництва на феноменологічному, онтологічному та аксіологічному рівні. На кожному з них присутній аспект добровільної самоти, усамітнення, і є основою будь-якого відлюдництва;

- дослідження феномену аскетизму, який розуміється як шлях до релігійно-моральної досконалості і єднання з Богом.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів.

Отримані результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у викладацькій діяльності при розробці курсів «Історія української філософії», «Релігійна філософія», «Філософська антропологія», «Філософія середніх віків», «Філософія релігії», що читаються на філософських факультетах вищих навчальних закладів. Окрім цього, основні результати

роботи можуть бути використані для подальших досліджень проблем людського буття у сучасному світі.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертації обговорювались на наукових конференціях «Дні науки філософського факультету – 2008: Міжнародна наукова конференція» (Київ, 2008); «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» (Київ, 2009); «Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості» (Донецьк, 2009); «Дні науки філософського факультету – 2010: Міжнародна наукова конференція» (Київ, 2010), «Віра і розум: Всеукраїнська науково-практична конференція студентів та молодих науковців » (Львів – Київ, 2010); «Дні науки філософського факультету – 2011: Міжнародна наукова конференція» (Київ, 2011).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлені в одинадцяти наукових публікаціях, 5 з яких опубліковані у фахових виданнях, затверджених ВАК України для філософських наук, 6 – у збірниках науково-практичних конференцій.

Структура роботи. Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, що включають у себе вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 177 сторінок, з них основний текст 156 сторінок. Список використаних джерел викладений на 21 сторінці і включає 216 найменувань, у тому числі 8 джерел іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, дається характеристика стану наукової розробки проблеми, визначається мета, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, формулюється наукова новизна дослідження, розкриваються можливості теоретичної та практичної реалізації отриманих результатів, наводяться дані про їхню апробацію та структуру дослідження.

Перший розділ «Джерелела, методи і результати наявних досліджень проблеми» присвячений аналізу методології та репрезентації наявних підходів дослідження феномену християнського анахоретства.

Для реалізації дослідницького завдання було використано низку методів, адаптованих до предмету дисертації. Виявлення і порівняння традицій християнського анахоретства у історичному та геополітичному розрізах став можливим завдяки використанню порівняльно-історичного та історико-логічного методів.

Специфіка дослідження християнського анахоретства зумовила актуальність застосування теологічного методу. Цей метод став знаряддям у аналізі (доцільність використання, ступінь науковості, тлумачення) теологічних текстів.

Методологія наукового дослідження зумовила підбір джерельної бази у полі феноменів самотності, аскетизму та чернецтва, у яких містяться

напрацювання щодо християнського анахоретства.

Важливим питанням християнського анахоретства є проблема розуміння самотності як цінності. Сучасне суспільство досить часто розглядає феномен самотності як певний негативний прояв. Аксіологічно, самотність є антицінністю для суспільства. Проте, історично, самотність завжди була властива, в тій чи іншій мірі, людині. І це не завжди вимушений ззовні акт, часто самотність є внутрішньою потребою людини. Усамітнений спосіб життя анахорета дає змогу розглядати самотність як цінність. Усамітнення постає невід'ємною складовою людської екзистенції. Анахоретство дає можливість осмислити себе, своє місце в світі, залишитись віч-на-віч з Богом.

Розгляд християнського анахоретства як аскетичної практики репрезентовано прагненням особистості до саморегуляції, самовдосконалення, самореалізації та пошуку смислу життя. Тобто, аскетизм є ідейним підґрунтям анахоретства. У цьому розрізі фундаментальними є роботи християнських святителів: Григорія Богослова, Василія Великого, Іоана Золотоуста, Ігнатія Брянчанинова.

Важливим здобутком у дослідженні християнського анахоретства є опрацювання агіографічних джерел (життєописи, збірки, патерики). Щодо історіографічних робіт, присвячених християнському анахоретству, фундаментальне значення мають праці Доніні Амброджо, Василя Болотова, протоієрея Євгена Голубинського, Олександра Горського, Петра Казанського, Лева Карсавіна, Івана Троїцького, Дервіса Чітті та Георгія Фроловського.

Узагальнюючи результати дослідження, зроблено висновок, що наявні дослідження християнського анахоретства свідчать швидше про вияви анахоретства у чернецтві, аніж розглядають його як самостійний феномен.

Другий розділ «Проблема визначення та інтерпретації анахоретства у філософсько-антропологічному аспекті» присвячений порівняльному аналізу анахоретства у філософських традиціях християнства та Далекого Сходу.

У **підрозділі 2.1. «Християнське анахоретство: сутність, зміст, концептуальні межі»** дається визначення категорій «анахоретство», «відлюдництво», «єремітцтво», «пустельництво». Зазначено, що сьогодні ці терміни є тотожними, хоча спершу ці поняття відрізнялись у відповідності з місцем перебування подвижника. Відлюдництво – аскетичне зречення за релігійними переконаннями світського життя з максимальним обмеженням зовнішніх зв'язків і проживанням в пустельних місцях. Анахорет перебував у келії при храмі або поблизу від людського житла, а відлюдник – відходив далеко від цивілізації. Єреміти – це відлюдники-пустельники. Відмінність між анахоретами та єремітами на етапі становлення чернецтва полягала також у зберіганні необхідних зв'язків з соціумом. Анахорети залежали від інших (їм приносили їжу, одяг). Єреміти могли вести власне господарство, яке їх забезпечувало.

Об'єднуючою ознакою усіх вищеперелічених категорій є означення особи, що у більшій чи меншій мірі живе усамітнено, у пустинному місці (пустелі), віддаленна від соціуму за суто релігійними переконаннями.

Зазначено, що аспект самотності є однією з головних і невід'ємних ознак християнського відлюдництва. Присутність самоти у анахоретстві зумовлює самоусвідомлення людиною своєї сутності та зміцнення зв'язку «Людина – Бог». У християнському анахоретстві основними компонентами самотності постають: фізична самотність, комунікативна самотність і самотність серця. Лише за умови співіснування цих трьох компонентів може реалізуватися християнське анахоретство як шлях до єдності з Богом.

Окрім аспекту самотності у християнському анахоретстві, обов'язковими елементами постають аскетизм та подвижництво. Світоглядна концепція анахоретства передбачає відмову від життєвих благ і насолод та взамін пропонує аскетичні практики. Така аскетика анахоретства є своєрідним доповненням до аспекту самотності. Тобто, самоізоляція доповнюється постійними вправляннями своєї душі та тіла задля вдосконалення, глибинного усвідомлення себе, світу, Бога. Таким чином, аскетизм постає для анахоретства ідейним підґрунттям та засобом втілення кінцевої мети.

Розуміння християнського анахоретства первісно пов'язане з чернецтвом. Саме анахоретство є першою сходинкою у становленні інституту чернецтва. Зародившись на ґрунті самотності та аскетизму, анахоретство набуває примітивних форм чернечого устрою. Це виявляється, наприклад, у об'єднанні декількох анахоретів у колонію чи проживання анахорета зі своїми послідовниками. З розвитком інституту чернецтва, анахоретство починає розумітися як усамітнена форма, у якій анахорет – це монах, що перебуває у підпорядкуванні певного монастиря, проте проживає відокремлено від нього (скити, ідіоритмічні монастирі).

Підрозділ 2.2. «Анахоретство як злиття з загальним у філософських традиціях Далекого Сходу» присвячений дослідженню феномену відлюдництва у філософії, релігії, та культурі Індії, Китаю, Японії.

Анахоретство в країнах далекого Сходу неоднозначне навіть у межах однієї традиції. Проте, спільною ознакою для усіх є анахоретство як передумова свободи.

Так, індійська традиція анахоретства практикувалася в середовищі муні (зречення світу заради пошуку та пізнання Бога, Істини). У школах йоги (умертвіння тіла як передумова містичного єднання з Абсолютом) та буддизмі (усамітнення як шлях до стану Будди). Шлях відлюдника – це передусім, шлях самітника-індивідуаліста, що покладається лише на себе. В основі даного вчення лежать два принципи:

- принцип абсолютної автономності особистості і необхідність у звільненні від кайданів реальності;
- принципом невіддільності особистості від навколишнього світу.

Перший принцип виходить з положення, що всі зв'язки, в тому числі соціальні, – це зло. Тому, необхідно відмовитися від усіх кайданів реальності, від соціуму. Стан ідеального самозаглиблення та відсторонення від зовнішніх факторів є тотожним згасанню бажань, тобто звільненню (нірвані). Нірвана є позбавленням вічного кругообігу перевтілень, тобто звільнення від світу страждань. Це досягається медитацією, яка передбачає розрив з зовнішніми

факторами, фізичний стан відстороненості, самотності. Результатом медитації є переживання цілісності буття – нерозрізнення внутрішнього і зовнішнього, чуттєвих і раціональних форм пізнання.

Таким чином, глибокій асоціальності першого принципу буддизм протиставляє принцип цілісності індивіда і світу, гармонії особистості та природи, в якому відсутній конфлікт між суб'єктом і об'єктом, людиною і космосом, а також між людиною і суспільством.

Асоціальність буддизму є не наслідком конфлікту між особистістю і соціумом, а вольовим актом відмови від навколишнього та оточуючих, і як наслідок усунення людини від процесу вдосконалення навколишнього світу.

У китайській філософській традиції анахоретство – це насамперед, внутрішній стан мудреця, що позбавлений відчуття одинокості. Анахоретство проявляється у споглядании Дао. Мета такого стану – єднання з природою, її вивчення, досягнення найвищої істини, істини яку не можна досягнути у спілкуванні з людьми.

Японська філософська думка репрезентує анахоретство крізь призму самотності і ізоляції, які є основою для прояву ліричного почуття, найважливішою умовою для досягнення свободи від матеріальних і емоційних турбот. Це й породжує прагнення самотності і усамітнення. Завдяки усамітненню можна віднайти втрачену гармонію зі світом.

Отже, Східне бачення анахоретства полягає, перш за все, у єднанні з загальним – Природою. У межах східної традиції анахоретство найяскравіше проявилося в буддизмі та індуїзмі. Як зазначалося вище, в Стародавній Індії існувала каста жерців-брахманів. Їх спосіб життя пов'язувався з суворими ритуалами, аскетичними практиками, чіткою регламентацією життя. Все це заради звільнення душі, яка є безсмертною. Аскетизм у анахоретстві був спричинений, насамперед, прагненням свободи, розуміння світу, усвідомлення минулого і пізнання майбутнього. Для Сходу, анахоретство швидше не феномен, що вимагає філософського осмислення, а засіб осягнення істини. Анахоретство – це певний спосіб вступу на Шлях до істини, за допомогою самопізнання і самовдосконалення. Анахоретство передбачає відчуженість від зовнішнього світу, відсутність пристрасті, жаги до життя. Воно ґрунтується на ідеї пошуку нірвани та віднайденню справжнього сенсу буття. Поява у XX столітті значної кільності нових вчень зумовило переосмислення проблеми людини та її самотності. Саме тому особливістю антропологічного аспекту анахоретства Далекого Сходу є самореалізація особистості через злиття з Загальним. Усамітненя не як шлях віднайдення свого Я, а як шлях його розчинення у Загальному.

Третій розділ «Концептуальний аналіз анахоретства в філософсько-релігійних пошуках християнства: історичний аспект» присвячений дослідженню передумов зародження християнського анахоретства, аналізу суттєвих ознак та характерних рис цього феномену.

Підрозділ 3.1. «Ідея релігійного подвижництва та аскетизму – основне підґрунтя християнського анахоретства» присвячений дослідженню та систематизації основних причин появи анахоретства в християнстві. Серед усіх

можливих причин зародження християнського анахоретства, дисертантом висуваються два найбільш характерні підходи.

Перший підхід пов'язаний із розумінням анахоретства, як певного протесту. Існує погляд, що відлюдництво по своїй суті – це протест проти будь-якого зв'язку, спілкування Церкви зі світом і світською культурою. Ще в I столітті серед віруючих, під впливом очікування другого приходу Ісуса Христа, створювався настрій повного роз'єднання зі світом і відмова від повсякденних справ. У II столітті цей настрій знайшов собі відображення у монтанізмі, який вимагав повного розриву Церкви зі світом і культурою, спонукав до покаяння й аскетичних подвигів. Звідси зрозумілий швидкий зріст відлюдництва саме в IV столітті, коли християнство визнали дозволеною релігією, і Церква вийшла з катакомб на форум і на відкриті, публічні місця. Якщо раніше, за винятком крайніх випадків, аскеза могла жити у згоді з Церквою катакомб, то після входження Церкви у суспільство, що було цілком перейняте язичницькими віруваннями, уявленнями, вдачами, звичаями – воно ніяк не могло залишатися в Церкві, яку визнала і якою опікувалася держава.

Другий підхід пов'язаний із філософським переосмисленням сенсу буття людини в анахоретстві. У анахоретстві особливе бачення світу і людини, що бере початок у позахристиянських культурних традиціях. Ідейною мотивацією перших подвижників анахоретства є слідування апостолам, котрі покинули все, заради служіння Христу. У практичному втіленні цієї ідеї відчувається вплив грецького дуалізму. Fuga hominis, як втеча від людей трансформується у більш загальний fuga mundi – втеча від світу. Проте, така трансформація не означає відсутності любові до людей чи до світу як такого. Вона, швидше за все, пояснює неможливість перебування одночасно з Богом і з людьми. Тому, втеча від цього світу символізує перехід до ангельського світу. Фабіо Чарді зазначає, що людина у первісному анахоретстві постає як душа, що бореться з власним тілом і поступово втікає від нього. Неможливо, щоб анахорет, разом з боротьбою проти тіла, не відкинув би соціальності людини, натомість обґрунтувавши необхідність втечі від людей, незважаючи на те, що наше тіло є нашою основною мовою, воно є посередником для сопричастя. І дійсно, тілесність і соціальність є цілісними, єдність душі і тіла складає людську сутність.

Підрозділ 3.2. «Християнське анахоретство як пошук форми смислової реалізації особистості у чернецтві» присвячений дослідженню християнського анахоретства як соціально-історичного феномену.

Християнське анахоретство як самобутній і самостійний феномен, незважаючи на спільність рис з іншими формами подвижництва (мучеництво, дівицтво, аскетизм) прагнуло пошуку індивідуальної форми смислової реалізації обистості. Чернечий рух, що зароджується у Єгипті на початку IV століття розрізняє два види чернечого шляху: груповий (кеновія) та індивідуальний (анахоретство). Так як, християнське анахоретство спершу зароджується стихійно, воно не має чітких правил, статуту, та регламентацій життя подвижників. Тому говорити про анахоретство як однорідне явище досить важко. Анахоретство християнського світу першопочатково є

специфічним рухом подвижників-самітників, що прагнули спасіння своєї душі та наближення до Бога. Анахоретство, насамперед, формувалося на індивідуальних прикладах подвижників-анахоретів. Саме тому поділ чернецтва на два види безпідставний. Кеновія і анахоретство – це варіанти реалізації подвижництва, які включають у себе різноманітні типи чернечої організації, а саме:

- повне усамітнення, яке припиняється природнім шляхом із закінченням життя самітника, або утворенням навколо анахорета громади учнів;
- колонії анахоретів, які постають наслідком скупчення анахоретів навколо відомого авви, або на місці його подвигів;
- малі громади, тобто громади анахоретів чисельністю до 10 осіб, які могли бути як самостійною, так і складовою частиною монастиря;
- сарабаїти, що передбачали життя двох (трьох) анахоретів, котрі принципово відкидають владу наставника (авви, старця);
- гіроваги (шатайки), подвижництво яких передбачало блукання світом, тимчасове гостювання у монастирях;
- мандрівництво, яке поділялося на два типи: мандрівництво по населених місцях (пов'язане з християнською місією) та мандрівництво, як відчуження від світу людей (виражалося частіше за все міграцією разом зі стадом тварин);
- стовпництво, постає як інваріант анахоретської традиції. Стовпник – християнський аскет-подвижник, що перебуває у стані неперервної молитви на стовпі;
- Нітрійський чернечий комплекс, який являв собою поєднання різних типів організації: відлюдництва, напіввідлюдництва, малої громади і малого монастиря;
- Келії – це монастир анахоретського типу, який населяли анахорети-відлюдники;
- Скит, який за формою організації був чернечим монастирем, а за видом подвижництва та видом аскези сповідував анахоретство;

Звісно, усі вище перелічені форми не були анахоретськими у повному обсязі, проте, усамітнення, посилена аскеза у подвижництві, акцент на особистому служінні дає змогу говорити про традицію анахоретства.

У **підрозділі 3.3. «Особливості Візантійської традиції християнського анахоретства та її прообраз в Україні»** представлено подальшу еволюцію християнського анахоретства, а саме підкреслено відмінності візантійської та української традиції анахоретства у порівнянні з єгипетською, сирійською та палестинською.

Християнське анахоретство у Візантії увібравши усю багатоманітність аскетичних практик Сходу, найповніше виразило себе через ісихазм, який у ранній період ототожнювався з анахоретством. Але уже пізній період ісихастами починають називатися не лише анахорети, а усі ченці, що присвятили своє життя абсолютній тиші, спокою, внутрішньому духовному зосередженню, безпристрасній «розумній» молитві. Духовним центром візантійського ісихазму була гора Афон, на якій панував єдиний Афонський устав – трагос. Згідно цього уставу, усамітнене відлюдництво дозволене лише

тим ченцям, котрі пройшли вишкіл у монастирі, і здатні до цілковитого анахоретства.

Отже, однією з важливих ознак анахоретства у Візантії було взаємодоповнення анахоретства і кенові, яке виражалося схемою: монастир → самотність → створення нового монастиря.

Численні археологічні та історичні пам'ятки української культури свідчать, що ідея християнського анахоретства, що зародилася в середовищі раннього чернецтва, була присутня і на українських землях. Християнське анахоретство в Україні постає у формі печерного затворництва, що тісно переплетене з філософією ісихазму.

Особливість печерного затворництва полягала у розумінні печери, як символу переходу від профанного до сакрального. Печера анахорета – це не лише келія, що відмежовує від гріховного світу, дає змогу відчути тишину і зосередитись на внутрішній суті, це не лише своєрідний замінник пустелі, печера для анахорета виступала, насамперед, місцем вмирання і народження. Анахорет за допомогою молитви намагається подолати існування у часі і просторі, тим самим долучитися до божественного, перенестися у сферу дії вічного Абсолюту.

Четвертий розділ «Анахоретство як інваріант філософського та релігійного пошуку буття» репрезентує здобутки філософсько-антропологічної традиції осмислення феномену християнського анахоретства.

Підрозділі 4.1. «Самітництво релігійне і світське: взаємовплив досвідів» розкриває взаємозв'язок феноменів анахоретства та самотності, виходячи з розуміння самотності як амбівалентного та іманентного явища.

Самотність, як невід'ємний елемент християнського анахоретства, може бути спричинена невизначеністю ролі і сенсу людського перебування у світі, неприкаяністю людини у нескінченності, відсутністю встановленої гармонії людини зі світом (Блез Паскаль, Мартін Бубер). Та поряд з цим самотність виступає як «приреченість» кожної людини на самостійний вибір способу дії, неможливість перекласти відповідальність за свій вибір на іншого (Жан Поль Сартр).

Філософсько-психологічний підхід дає осмислення самотності у його багатовимірності. Саме тому, самотність слід розглядати на феноменологічному, онтологічному та аксіологічному рівнях.

Феноменологічно самотність проявляється через внутрішній стан індивіда та зовнішню ситуацію, у якій опинився індивід. Тобто, окрім соціального аспекту, самотність на цьому рівні є переживанням людиною втрати або нестачі духовного зв'язку з іншою конкретною, єдиною і неповторною особистістю.

Вихідною тезою на онтологічному рівні постає самотність як іманентна людині форма свідомості. Людина як особистість, починається з рефлексії над власною самотністю. Саме на самоті розвивається процес самопізнання і наростає потреба набуття ідентичності людини.

Аксіологічно самотність знаходить своє вираження в усамітненні та відчуженні. Самотність – складний і суперечливий феномен. Його суперечливість полягає, насамперед, в тому, що людина відчуває дві

протилежні потреби: з одного боку, це потреба у спілкуванні і прагнення уникнути своєї самотності, з іншого боку, потреба в самоті, відокремленні, добровільному прагненні до самотності. Усамітнення – це добровільне уникнення контактів з іншими людьми, метою якого є зосередження на якійсь справі, предметі, самому собі. Тобто, усамітнення спричинене як філософськими, так і релігійними пошуками людини.

Запропоновані методологічні підходи до аналізу релігійного та світського самітництва дають змогу нам розглядати відлюдництво у контексті феномену самотності. Адже на кожному рівні цього феномену присутній аспект добровільної самоти.

У підрозділі 4.2. «Метафізичне та антропологічне прочитання християнського анахоретства» викладено результати аналізу метафізичного смислу людини та її самотності крізь призму християнського відлюдництва.

Метафізика християнського анахоретства розкрита в онтологічному зрізі (структурність, цілісність, телеологізм і динамізм, свобода та відкритість до мета-антропологічного горизонту) і представлена роботами преподобних Симеона Богослова, Макарія Великого, Ісаака Сиріна та святителя Григорія Палами.

Розглядаючи онтологічну структурність людини, у християнському анахоретстві сформувалися два підходи: дихотомізм (преподобний Симеон Богослов, святитель Григорій Палама) та трихотомізм (препдобний Ісаак Сирін). Преподобний Макарій Великий, хоча й відносить себе до дихотомістів, розрізняючи в людині тіло і душу, зазначає, що душа може містити в собі «нерозумну» душу і дух (Ум). Таким чином, людина визначається не лише заданою природою в якій перебуває, але й відношенням до іншої природи (божественної).

Розуміння онтологічної цілісності у анахоретстві представлене тезою – будучи складною за своєю сутністю, у своєму бутті і відношенні до Бога людина є цілісною.

Характеристики онтологічного динамізму, свободи та відкритості до мета-антропологічного горизонту виражені буттєве призначення людини, її кінцевою метою, яку вона може прийняти або ж відкинути. Виконання буттєвого призначення породжує онтологічну трансформацію, подолання межі існуючої («палої») природи людини. Оце подолання межі в антропології анахоретства перетікає в концепцію обожнення. Отже, мета людини – шлях особистісного виходу до Бога (обожнення). Щоправда, обожнення розуміється як єднання людини з Богом, не зовнішньо чи чуттєво, а онтологічно.

У підрозділі 4.3. «Комунікативний простір у християнському анахоретстві» обгрунтовується концепція комунікативного простору у анахоретстві. Розуміння комунікації як діалогу, так і монологу (Мартін Бубер), висуває твердження, за яким анахорет з одного боку замкнений для світу (гріховного), але з іншого боку, він відкритий до спілкування з Богом. Лінія Карла Ясперса та Михайла Бахтіна – Я-Інший, підводить до розуміння комунікації як усвідомлення себе, самоідентифікація себе, розуміння себе. А це і є мотиви, що спонукали людей відходити у пустелю. Враховуючи таку

специфіку християнського анахоретства, його розуміння людини і місця в світі, запропоновано розглядати географічний, соціальний, внутрішньоособистісний та духовний вимір комунікативного простору.

Географічно, простір анахорета позначає незаселену або малозаселену землю (замкнений чи обмежений простір) та означає втечу від світського життя (розрив з усім тим, що може перешкодити на шляху до Бога). Отже, пустеля – це притулок від гріховного світу, та місце випробування.

Соціальний вимір комунікативного простору виражається в усамітненні анахорета. Християнське анахоретство багатовимірне. І одним з таких виявів є те, що воно може бути постійним або ж тимчасовим, супроводжуватися цілковитим усамітненням, або ж поєднуватися з наставництвом. Можливість соціальної комунікації закладена в анахоретстві ще у період становлення, адже перші анахорети задля забезпеченя себе, вели примітивне господарство, або ж наймалися на сезонну роботу в населені пункти. Анахорет, що усамітнився, не відчуває самотності. Так, він відчужений (у позитивному значенні) від світу, він позбавлений постійного спілкування з людьми, він дотримується невимовності (ісихазм), але комунікативно він завжди відкритий для інших (наставництво, ведення господарства, спільна молитва).

Внутрішньоособистісний вимір комунікативного простору спрямований на розуміння себе, самовдосконалення. Це постійний внутрішній ділог «Я» з самим собою.

Духовний вимір комунікативного простору, перш за все, виявляється у пошуку та пізнанні Бога, свого спасіння та самовдосконалення. У цій площині постають дві моделі спілкування: *Бог→людина* та *людина→Бог*. Обидві моделі фіксують спілкування людини і Бога, проте перша позначає рух Бога назустріч людині (Одкровення), а друга, рух людини назустріч Богу (молитва).

ВИСНОВКИ

1. Особливістю християнського анахоретства як філософсько-антропологічної проблеми є, перш за все, прагнення самотності. Самотність для анахоретства – це певне вираження індивіда своєї неприкаяності у світі та пошуку виходу з цієї ситуації. Якщо розглядати самотність людини як усвідомлення абсурду людського існування, то анахоретство, що зароджується у лоні християнства, є певною відповідю на абсурдність людини у гріховному світі, що позбавлений сенсу та любові. Самотність є певною необхідністю у процесі самовдосконалення і самоздійснення, у якому анахоретство є місцем зустрічі душі і тіла, людського і Божого, підсвідомого, свідомого і надсвідомого.

2. Анахоретство Далекого Сходу представлене філософськими традиціями Індії, Китаю та Японії. У Індії відлюдництво, незважаючи на різні форми і методи усамітненя, зводиться до однієї мети: усамітнившись розірвати зв'язок із світом, піддаючись стражданням і поневірянням, підготовити блаженство у наступному житті. Китайська філософська традиція репрезентує звернення до анахоретства у межах пізнання Вищого Начала. Усамітнення особистості

постає як проміжний етап самозаглиблення і духовного очищення на шляху до споглядання Дао. Самурайська філософія Японії розглядає самотність як відрив від цього світу заради самопізнання.

3. Великий вплив на розвиток християнського анахоретства мала ранньохристиянська аскетична практика, виражена передусім у мучеництві та дівицтві. Основними причинами виникнення анахоретства є прагнення до подвижництва, соціально-економічні фактори та релігійно-духовні мотиви. У такому контексті, анахоретство по-перше, розуміється як певний протест проти будь-якого зв'язку, спілкування Церкви зі світом і світською культурою. По-друге, анахоретство є відходом від світського та політичного життя, євангельською безтурботністю, відмовою і забуттям життєвих турбот. По-третє, анахоретство пов'язане з філософським переосмисленням сутності людини.

4. Християнське відлюдництво раннього етапу, перш за все, виражене у формах: повного усамітнення, колонії анахорета, мала громада, сарабаїти, гіроваги, мандрівництво, «ті, що пасуться», стовпництво, Нітрійський чернечий комплекс, Келії, Скит, Лаври. Деякі вищезазначені форми подвижництва не були анахоретськими у повному обсязі, проте, позиціонування усамітнення, як головної ознаки подвижництва зараховує їх швидше до анахоретської традиції, аніж кеновійної.

5. Візантійська традиція християнського подвижництва демонструє анахоретство у зав'язці з філософією ісихазму. Анахоретство не тільки внутрішнє волевиявлення подвижника, але й плідна підготовка до відлюдницького способу життя, що представлений анахоретами-самітниками, анахоретами-відлюдниками, анахоретами-наставниками, анахоретами, що залежали від монастиря. Подвижництво анахорета, супроводжувалася певним рухом, і мало зазвичай таку схему: анахорет-самітник → анахорет-наставник → анахорет-ігумен або ж анахорет-самітник → анахорет-наставник → анахорет-самітник.

6. Численні археологічні та історичні пам'ятки української культури свідчать, що ідея християнського анахоретства, що зародилася в середовищі раннього чернецтва, була присутня і на теренах України. Християнське анахоретство в Україні постає у формі печерного затворництва як специфічного вираження аскетизму у чернецтві.

7. Усамітнення – це вияв внутрішнього прагнення особистості. Феноменологічно усамітнення виражається внутрішнім переживанням індивідом своєї зовнішньої ситуації. Усамітнення постає своєрідним катарсисом, після якого особистість виходить на інший рівень. Онтологічно усамітнення – акт і продукт самосвідомості. Аксіологічно самотність як усамітнення має культурну цінність, оскільки потенційно передбачає момент творчості: людина творить саму себе, систему ідеалів і цінностей, культуру.

8. Головною категорією антропології анахоретства виступає поняття буття, яке розглядається в межах онтологічної структурованості, онтологічної цілісності, онтологічної процесуальності, онтологічної свободи та відкритості до есхатологічного горизонту. Людина, у контексті свого буття, перебуває в двох станах: природному та небесному. Відповідно до цього стану відношення

людина – Бог носить різний характер. Маючи онтологічну свободу, людина в праві вибирати шлях свого буття.

9. Антропологічна концепція християнського анахоретства, аналізуючи ідею онтологічної свободи та відкритості людини до мета-антропологічного (есхатологічного) горизонту, розкриває метафізичний смисл анахоретства: спасіння душі та обожнення.

10. Комунікативний простір християнського анахоретства, з одного боку обмежується, бо просторово самітник оточений пустинним місцем (печера, острів, стовп, келія), але з іншого, центр спілкування спрямований на діалог з трансцендентно-іманентним. Спілкування Я з самим собою, пізнання себе, самозаглиблення зумовлює рух Бога і людини назустріч один одному.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бик Г.Б. Витоки анахоретства в християнському світі / Г.Б. Бик // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Філософія. № 16, Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2008. – С. 137 – 142.

2. Бик Г.Б. Самітницький шлях спасіння в християнському чернецтві: до проблеми категоріального визначення / Г.Б. Бик // Філософські обрії. Випуск 22. – Київ-Полтава : Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України та Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, 2009. – С. 175 – 187.

3. Бик Г.Б. Самотність як невід'ємна властивість людської екзистенції / Г.Б Бик. // Науковий Часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: зб. наукових праць / ред. рада: В.П. Андрущенко (голова); М-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. – Вип. 22 (35). – Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – С. 114 – 121.

4. Бик Г.Б. Філософський аналіз антропології християнського анахоретства / Г.Б. Бик // Науковий Часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: зб. наукових праць / ред. рада: В.П. Андрущенко (голова); М-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. – Вип. 23 (36). – Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – С. 294 – 300.

5. Циценко Г.Б. Аскетизм у контексті християнського анахоретства / Г.Б. Циценко // Науковий Часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: зб. наукових праць / ред. рада: В.П. Андрущенко (голова); М-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. – Вип. 24 (37). – Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – С. 205 – 212.

6. Бик Г.Б. Анахоретство як соціокультурний феномен / Г.Б. Бик // Дні науки філософського факультету – 2008: Міжнародна наукова конференція (16-

17 квітня 2008 року): Матеріали доповідей та виступів. – К. : Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2008. – Ч. VIII. – С. 5 – 7.

7. Бик Г.Б. Самітництво в християнському чернецтві / Г.Б. Бик // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: матеріали доповідей звітно-наукової конференції викладачів університету за 2008 рік, 5-6 лютого 2009 року. – К. : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – С. 29 – 30.

8. Бик Г.Б. Самотність-усамітнення як важлива форма самореалізації особистості / Г.Б. Бик // Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості: Матеріали XXVI Міжнародної науково-практичної конференції. – Донецьк : ІПШІ «Наука і освіта», 2009. – С. 93 – 95.

9. Бик Г.Б. Проблема мучеництва в християнському анахоретстві / Г.Б. Бик // Дні науки філософського факультету – 2010: Міжнародна наукова конференція (21-22 квітня 2010 року): Матеріали доповідей та виступів. – К. : Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2010. – Ч. VII – С. 3 – 4.

10. Циценко Г.Б. Метафізика людського буття у творчості Макарія Єгипетського / Г.Б. Циценко // Віра і розум: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих науковців (11-12 грудня 2010 року). – Львів: Комісія у справах молоді Української Греко-Католицької Церкви, 2010. – С. 151 – 153.

11. Циценко Г.Б. Деякі аспекти анахоретства у візантійській традиції / Г.Б. Циценко // Дні науки філософського факультету – 2011: Міжнародна наукова конференція (20 – 21 квітня 2011 року): Матеріали доповідей та виступів. – К. : Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2011. – Ч. VI – С. 153 – 155.

АНОТАЦІЇ

Циценко Г. Б. Християнське анахоретство як філософсько-антропологічна проблема. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2011.

Дисертація присвячена філософсько-антропологічному дослідженню християнського анахоретства, що лежить на перетині феноменів самотності, аскетизму та чернецтва.

Християнське анахоретство одночасно розглядається як певний шлях і процес безперервної комунікації з Богом. Втікання від світу – лише етап на шляху до Бога. Таким чином, метафізичний сенс анахоретства – спасіння душі.

Розрізнення понять самотності як одинокості та самотності як усамітнення розкриває комунікаційну складову анахоретства. Одинокість – негативний прояв самотності, у якій людина позбавлена комунікації з іншими. Анахоретство як своєрідне вираження усамітнення не позбавлене комунікації: спілкування з людьми замінюється самопізнанням та самозаглибленням у власне Я, спілкуваням з Богом через молитву та одкровення.

Феноменологічно, онтологічно та аксіологічно християнське анахоретство, у межах самотності, представлено аспектом добровільної самоти – усамітнення. Взаємозв'язок аскетизму і анахоретства репрезентований визначенням анахоретства як аскетичного зречення, згідно релігійних переконань, світського життя з максимальним обмеженням зовнішніх зв'язків, відходом для проживання у віддалені пустинні місця. Поряд з цим, у дисертаційному дослідженні ставиться питання анахоретства як форми чернечого устрою. А саме, пропонується розглядати християнське анахоретство, як передумову зародження чернецтва на ранньому етапі, та усамітнену форму чернецтва сьогодні.

У межах аналізу християнського анахоретства як соціально-історичного явища встановлено, що найпоширенішою формою відлюдництва було взаємодоповнення анахоретства і кеновії.

Ключові слова: анахоретство, аскетизм, відлюдництво, обожнення, самотність, усамітнення, чернецтво.

Цыценко А. Б. Христианское анахоретство как философско-антропологическая проблема. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.04 – философская антропология, философия культуры. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2011.

Диссертация посвящена философско-антропологическому исследованию христианского анахоретства, которое лежит на пересечении феноменов одиночества, аскетизма и монашества.

Исследована коммуникационная направленность христианского анахоретства. Для этого в работе разграничиваются понятия одиночество как одинокость и одиночество как уединение. Одиночество как одинокость – негативный феномен, в котором человек лишен коммуникационных связей с другими. Анахоретство – это не одиночество как одинокость. Это уединение, в котором человек заменяет коммуникацию с людьми на коммуникацию с самим собой и Богом. Анахоретство направлено на поиски познания Бога, своего спасения и самоусовершенствования. Таким образом представлены две модели коммуникации: Бог → человек и человек → Бог. Эти модели фиксируют общение человека и Бога, но только первая обозначает рух Бога навстречу человеку (Откровение), а вторая, рух человека навстречу Богу (молитва). Молитва – инструмент самоусовершенствования, преодоления греховности и общение с Богом. Путь молитвы и подвига – путь отречения и отвлечения от внешнего мира.

В рамках феномена одиночества, христианское анахоретство представлено на феноменологическом, онтологическом и аксиологическом уровнях, в которых присутствует аспект добровольного одиночества – уединение. Взаимосвязь аскетизма и анахоретства представлена определением анахоретства как аскетического отречения светской жизни с максимальным ограничением внешних связей, уходом для проживания в отдаленные

пустынные места. Наряду с этим, в диссертационном исследовании поднимается вопрос об анахоретстве как форме уклада монашеской жизни. А именно, предлагается рассматривать христианское анахоретство, как предпосылку зарождения монашества на раннем этапе, и уединенную форму монашества сегодня.

Установлено, что самой распространенной формой христианского отшельничества было взаимодополнение анахоретства и киновии, которое сопровождалось схемой: монастырь → одиночество → создание нового монастыря. Анализ христианского анахоретства в Украине, представлен симбиозом пещерничества и затворничества, оформленным в рамках Византийской традиции исихазма.

Показано, что пещерничество і затворничество для анахоретства это не только своеобразный заменитель пустини, печера символизирует переход к иному состоянию. Пребывая в пещере одиночество, страх, чувства – усиливаются. Такое выворачивание своей сущности наизнанку есть символическим переосмыслением человека.

Рассмотрен характер соотношения исихазма и анахоретства: от отожествления на более раннем этапе до понимания исихазма как мистико-аскетической традиции. Взаимосвязь исихазма с христианским анахоретством определяется направленностю подвижничества не столько на отстранение от мира, сколько на акцентацию духовного созерцания. Доказано, что исихазм привносит в анахоретство безмолвие не только тела, но и души. Таким образом, исихазм предстал для анахоретства методом коммуникации с Богом путем концентрации мысли и действий.

Анализируя христианское анахоретство как социально-историческое явления, проведено сравнения феномена анахоретсвтва в Западной и Восточной традиции. Анахорет Востока представлен в лице человека традиционного общества, который не выделяет себя с среды, ощущая себя лишь ее частью. В рамках философской традиции Востока анахоретство – это в первую очередь отшельничество. Главная цель этого отшельничества – единение с Природой путем совершенствования душы и тела. Индивидуальный путь, личное спасение через отчуждение себя от мира характерен для Западной традиции. Именно в рамках Западной традиции анахоретство оформилось как христианское анахоретство, которое, в свою очередь, различалось стилем подвижничества анахорета: анахореты-одиночки, анахорети-отшельники, анахорети-наставники (старцы).

Путем анализа современной антропологии христианства, в диссертационном исследовании обосновано целесообразность рассмотрения антропологических воззрений анахоретства в рамках онтологического подхода. Существование человека определяется его природой, как божественной, так и земной. Таким образом, будучи двойственным по своей природе, человек целостен в своем бытии по отношению к Богу. В диссертации предлагается рассматривать христианское анахоретство как путь и одновременно как процесс непрерывного контакта с Богом. Бегство от мира – всего лишь этап на пути к Богу. Таким образом, раскрывается бытийное назначение человека, его

метафизическая сущность – спасение души. Также указано, что, будучи онтологически свободным, человек в праве выбирать (принятие или отказ) свое бытийное назначение. Особенностью антропологической концепции анахоретства является его метафизический смисл: концепция обожествление как результат преодоления падшей природы человека.

Ключевые слова: анахоретство, аскетизм, отшельничество, обожествление, одиночество, уединение, монашество.

Tsytsenko G. B. Christian anchoritism as to philosophic-anthropological problem. – Manuscript.

The dissertation is dedicated to philosophical anthropological research of Christian anchoritism, which crosses with phenomena of loneliness, asceticism and monasticism.

In the dissertation research Christian anchoritism is simultaneously examined as a certain way as well as the process of continuous communication with God. The escape from the world is only the stage on the way to God. Thus, metaphysical sense of anchoritism is the salvation of the soul.

The distinction of concepts loneliness as solitude and loneliness as isolation gives an opportunity to expose of the communication constituent of anchoritism. Solitude is a negative manifestation of loneliness where a man is deprived of communication with the others. However, anchorite way of life in the meaning of original expression of solitude is not deprived of communication; the communication with people is replaced by self-knowledge and introversion into own self, communication with God through prayer and Revelation.

Within loneliness phenomenon Christian anchoritism is represented on phenomenological, ontological and axiological levels, which contain privacy – voluntary solitude's aspect. Asceticism and anchoritism find their link in ascetic renunciation as anchoritism's definition (religious beliefs, high life with minimum external relations, departure to live in far deserted places). At the same time, the dissertation discloses anchoritism issue as monastic order type. Namely, it proposes to consider Christian anchoritism as monasticism early generation's background and monasticism's solitary type today.

Within this research as social historical fact is set that the most common type of reclusion was anchoritism and koinonia complementarity.

Key words: anchoritism, asceticism, reclusion, deification, loneliness, privacy, monasticism.